

İNSAN HAKLARI KURULLARININ NİTELİĞİ, ÇALIŞMA USULÜ VE ETKİNLİĞİ

DOÇ. DR. FARUK BİLİR*

GİRİŞ

İnsan haklarının korunmasında; hukuki-yargısal yollardan koruma, siyasi yollardan koruma ve idari yollarla korumadan bahsetmek mümkündür. İnsan haklarının korunması konusunda en etkili korumanın hukuki-yargısal koruma olduğu şüphesizdir. Ancak yargı sürecinin karmaşıklığı ve uzun zaman alması gibi sebepler, idari başvuru yollarını daha fazla tercih edilir hâle getirmektedir. Temel hak ve hürriyetlerin korunması konusunda yargı dışı önemli mekanizmalardan biri olan insan hakları kurulları ve bu alandaki kurumlaşma, insan haklarının idari yollardan korunmasında kendine has özellikleri olan bir süreçtir. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığına ve İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına,¹ insan hakları ihlalleri konusunda yapılan başvurular, idari başvuruların özel bir türüdür.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, 2.11.2000 tarih ve 24218 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik” ile 81

İnsan haklarının korunması konusunda en etkili korumanın hukuki, yargısal koruma olduğu şüphesizdir.

* S.Ü. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

il ve 850 ilçede toplam 931 insan hakları kurulu faaliyete geçmiştir. Bu kurullar, 3056 sayılı Kanun²'a eklenen EK-6. maddeye göre kurulmuştur³. İl ve ilçe insan hakları kurullarının amacı ilgili Yönetmelik'te; toplumda ve kamu görevlilerinde insan hakları bilincini geliştirmek, insan haklarını korumak, ihlal iddialarını incelemek ve araştırmak, insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ihlallerine yol açan sosyal, siyasi, hukuki ve idari nedenleri incelemek, araştırmak ve bunların çözümüne ilişkin önerilerde bulunmak olarak belirtilmiştir.

23.11.2003⁴ tarihli yeni Yönetmelik ile insan hakları kurullarının sivil karakteri daha da güçlendirilmiştir. Kurullarda görev alan kamu görev-

Türkiye'de insan hakları kurulları, insan haklarını koruma mekanizması içinde kendine özgü yapısı, niteliği ve gelişim süreciyle özel bir konuma sahiptir.

lisi sayısı, başkanlık görevini yürütecek vali yardımcısı veya kaymakam ile hazine avukatı olmak üzere ikiye indirilmiştir. Türkiye'de insan hakları kurulları, insan haklarını koruma mekanizması içinde kendine özgü yapısı, niteliği ve gelişim süreciyle özel bir konuma sahiptir⁵. İnsan hakları kurullarının önündeki ilk görevi, Türkiye'nin insan hakları fotoğrafının çekilmesi; net, anlaşılır ve halkın gerçeğini yansıtan bir sonuca ulaşılmasının sağlanmasıdır⁶.

İnsan hakları kurulları sadece başvuru üzerine harekete geçen pasif merciler değil, aynı zamanda gerek insan haklarını korumak ve geliştirmek gerekse devlet-vatandaş ilişkisini insan hakları duyarlılığına uygun hâle getirmek üzere inisiyatif alabilecek kuruluşlar-

dır⁷. Kurulların varlık sebebi, en genel ifadeyle, vatandaşların hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının önündeki engelleri kaldırarak ülkemizdeki insan hakları standardını yükseltmektir. Kurulların önündeki en önemli ölçüt hiç şüphesiz uygar dünya ölçütleridir⁸.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Yapısı

Yukarıda belirttiğimiz gibi, 23.11.2003 tarihli yeni Yönetmelik ile insan hakları kurullarının sivil karakteri daha da güçlendirilmiştir. Yeni Yönetmelik ile kurulların kamu görevlisi ağırlıklı yapısı ortadan kaldırılmış, polis ve jandarma temsilcileri kuruldan çıkarılarak sivil toplum ağırlıklı yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. İllerde en az 17, ilçelerde en az 15 üyeden oluşan insan hakları kurullarının illerde vali veya vali yardımcısı, ilçelerde kaymakam ve hukukçu bir kamu görevlisi olmak üzere toplam iki üyesi kamu görevlilerinden oluşmakta olup diğer üyeler ise sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve siyasi parti temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu

değişikliğin temel amacı, kurulların kamuoyunda idari bir birim olarak algılanmasının önüne geçmek ve sivil toplumun kurullardaki ağırlığını arttırmaktır. Kurullar bu yeniden yapılandırma faaliyetleri çerçevesinde insan hakları alanında kamu otoritesi ile sivil toplum⁹ iş birliğinin¹⁰ ümit verici örnekleri olmuşlardır¹¹.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Görevleri

İl ve ilçe kurullarının genel olarak görevleri insan haklarını korumak ve geliştirmektir. Bu amaçla il ve ilçe kurulları, insan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek, ulaşılan sonuçları konusuna göre cumhuriyet savcılıklarına ya da ilgili idari makamlara iletmek ve sonucunu takip etmektir. Ayrıca kurullar insan hakları alanında bilgilendirme, bilinçlendirme eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek, kadın, çocuk, hasta ve özürlü hakları ile araştırmalar yapılmasını ve çözümler üretilmesini teşvik etmek, insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara ziyaretler gerçekleştirmek, her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla da görevlidirler¹².

Genel olarak kurula verilen insan haklarını koruma ve geliştirme görevleri çok kapsamlıdır. Şu belirtilmelidir ki, kurullar bu görevlerini yerine getirmek için gereken yetkilerden mahrumdurlar. Örneğin ihlal iddialarının incelenmesi konusunda kurulların ilgili kuruluş temsilcilerini ya da kişileri dinleyip dinleyemeyeceği, kişi, kurum veya kuruluşlardan bilgi veya belge isteyip isteyemeyeceği, bunların da istenen belge ve bilgileri vermek zorunda olup olmadıkları konuları belirsizdir. Bu konulara ilişkin olarak ilgili Yönetmelik'teki tek hüküm, 18. maddenin son fıkrasındaki kurul kararlarının ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından gecikmeksizin öncelikle ele alınıp sonuçlandırılacağına ilişkin düzenlemedir¹³. Dolayısıyla, bu hükümden yola çıkarak kurulların ilgili kuruluş temsilcilerini ya da kişileri dinleyebileceğini; kişi, kurum veya kuruluşlardan bilgi veya belge isteyebileceğini söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle kurullar, ihlal iddialarını araştırıp incelerken, tıpkı mahkemelerde olduğu gibi kendilerine intikal eden ihlal iddiaları ile ilgili olarak mağdurun, varsa tanıkların ve imkân dâhilinde ise ithama muhatap olan kişi veya kurum temsilcisinin bilgilerine başvurabilir; mağdurun sunduğu belgeleri muhafaza edebilir

İl ve ilçe kurullarının genel olarak görevleri insan haklarını korumak ve geliştirmektir.

ve lüzumlu görürse olay mahallinde keşif yaparak elde ettiği delilleri de hazırladığı inceleme raporu kapsamında değerlendirebilir¹⁴. Uygulamada da kurullar tarafları dinleyebilmekte ve ilgili kuruluşlardan bilgi ve belge isteyebilmektedir.

Kurullar, konusu itibarıyla “insan hakkı ihlali” içeren her türlü iddiayı ele alabilirler. Kurullar, kamu görevlilerinin yol açtığı ihlalleri yanında sivil kişi veya kuruluşların yol açtığı ihlalleri de incelemekle görevlidir. Ancak sivil kişilerin eylemlerinden kaynaklanan mağduriyet-

Kurul kararları
tespit edici
nitelikte ve
esas itibarıyla
yol gösterici
mahiyettedir.

lerin insan hakkı ihlali olarak değerlendirilebilmesi için, ihlal edilen konuda devletin pozitif yükümlülüğünün de bulunması gerekir. Örneğin yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı gibi temel hak ve özgürlükler, kamu makamları için hem “müdahale etmeme” hem özel kişiler tarafından da olsa yapılacak “müdahaleleri önleme” anlamında pozitif bir yükümlülük doğurmaktadır. Bunun yanında sağlık hakkı, eğitim hakkı gibi ekonomik ve sosyal haklar devletin etkin çabasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca meydana gelen ihlale karşı caydırıcı nitelikte bir cezai yaptırımın mevzuatta yer almaması veya konunun etkin biçimde soruşturulmasını sağlayacak mekanizmaların bu-

lunmaması da “insan hakları ihlali” kapsamında değerlendirilebilecek konulardandır¹⁵.

Kurulların ihlal iddialarına ilişkin araştırma ve inceleme faaliyetlerinde bireyle yargı arasındaki bir yerde bulunduğunu söylemek mümkündür. Kurullar, ihlal iddialarını araştırıp incelerken, tıpkı mahkemelerde olduğu gibi kendilerine intikal eden ihlal iddiaları ile ilgili olarak mağdurun, varsa tanıkların ve imkân dâhilinde ise ithama muhatap olan kişi veya kurum temsilcisinin bilgilerine başvurabilir; lüzumlu görürse olay mahallinde keşif yaparak elde ettiği delilleri de hazırladığı inceleme raporu kapsamında değerlendirebilir. Kurulların yaptıkları inceleme sonucu aldıkları kararlar, doğrudan yaptırım öngörmeyen ve bağlayıcılığı bulunmayan kararlardır. Kurul kararları tespit edici nitelikte ve esas itibarıyla yol gösterici mahiyettedir. Kurullar, mahkemelere göre daha esnek, daha hızlı ve daha az maliyetli çalışma usullerine sahiptirler. Kurulların kamuoyu ve ilgili kuruluşlar nezdinde edinecekleri itibar düzeyine göre aldıkları kararların bu anlamdaki gücü ve etkisi şekillenecektir. Kuşkusuz, toplumda güven ve saygı uyandıran bir insan hakları kurulunun aldığı

herhangi bir karar, kâğıt üzerinde görünmeyen bir bağlayıcılık gücüne sahip olabilecektir¹⁶.

“İnsan hakları kurullarının insan hakları ihlal iddialarını incelemelerinin çeşitli amaçları vardır. Bunların başında Türkiye’nin insan hakları fotoğrafının çekilebilmesi gelmektedir. İnsan haklarıyla ilgili olarak ülkemizde yaşanan sorunların içerik ve boyutu hakkında sağlıklı verilere ihtiyaç bulunmaktadır. Kurulların insan haklarıyla ilgili başvuruları değerlendirerek elde edeceği veriler, insan hakları sorununun gerçekçi ve sağlam bir analizinin yapılabilmesi için son derece önemlidir. Kurulların ihlal iddialarını incelemelerinin başlıca amaçlarından biri de muhtemel insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmektir. Kurulların inceleme sonucunda herhangi bir insan hakları ihlalini ve bunun sorumlularını tespit etmesi, salt bir hesap sorma gayesiyle değerlendirilemez. Kurulların asıl misyonu, bu incelemeler ve diğer çalışmaları sonucunda elde edeceği bilgileri ve verileri değerlendirerek çözüme ulaşmak, daha sonra da bunları kamuoyu ve karar vericilerle paylaşmak suretiyle ihlallere karşı bir önleyici mekanizma olabilmektir.”¹⁷ Kurulların ihlal iddialarını incelemesindeki amaç, yargıya alternatif bir adalet dağıtma yolu oluşturmak değildir. Kurulların ihlal iddialarını incelemesindeki başka bir amaç da İnsan haklarıyla ilgili yaşanan sorunların görülebilmesine, anlaşılabilmesine ve önüne geçilebilmesine katkı sağlamaktadır. İhlallerin önüne geçebilmek için şüphesiz ki nelerin insan hakları ihlali olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Özellikle kurulların inceledikleri olaylar, münferit yaşanan bir durum değil de olağan bir uygulamaya ilişkin ise ihlalin varlığını tespit etmek dahi büyük önem taşımaktadır¹⁸.

III. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Çalışma Usul ve Esasları

İl ve ilçe insan hakları kurulları ayda bir defa toplanır; ancak gerekli görülen durumlarda, başkanın çağrısı üzerine ayda birden fazla da toplanabilir. Yani kurul her ay yapması gereken olağan toplantıları yanında olağanüstü de toplanabilir. Kurul toplantılarına illerde vali veya valinin görevlendireceği bir vali yardımcısı, ilçelerde kaymakam başkanlık eder. Kurul, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğu ile karar alır. Kararlara katılmayan üyelerin karşı oy gerekçeleri, karar altında özet olarak kaydedilir. Kurul başkanı ve üyeleri, kendileri, alt ve üst soylarından biri ve eşleri ile ilgili olan konuların görüşüldüğü toplantılara katılamazlar. Toplantıya katılmayan üyelerin mazeretleri toplantı tutanağında belirtilir. Kurul toplantılarına üç defa üst üste katılmayanların üyeliği düşmüş sayılır. Gündem, kurul başkanı tarafından üyelerin teklifleri de dikkate alınarak hazırlanır ve toplantıdan önce kurul üyelerine dağıtılır.

Kurullara başvurular dilekçeyle, telefonla, elektronik posta veya şehrin değişik yerlerine konulan insan hakları başvuru kutuları aracılığıyla veya sözlü olarak yapılabilir. Kurulda alınan kararlar ve yapılan işlemler yazılı olarak başvuru sahibine en geç otuz gün içerisinde bildirilir ve gerekli hâllerde ara bilgi de verilir. Kurul, gerekli gördüğü hâllerde re'sen veya başvuru sahibinin isteği üzerine, başvuru sahibini veya temsilcisini dinleyebilir. Başvuru hakkında karar alınmasına imkân vermeyen eksiklikler söz konusu ise eksikliklerin tamamlanması için ara karar alınır.

Kurul, gerekli gördüğü hâllerde re'sen veya başvuru sahibinin isteği üzerine, başvuru sahibini veya temsilcisini dinleyebilir.

IV. Kurulların Etkinliği

Ülkemizde 81 il ve 850 ilçede bulunan il ve ilçe insan hakları kurulları, idari yapılanmamızda bugüne kadar benzerine pek rastlanılmayan ve kendine özgü yapısı ile Türkiye'nin AB'ye tam üye olma yönündeki kanunların önemli etkisinin de neticesinde 2001 yılı sonunda ortaya çıkmış olmasına rağmen insan hakları alanında istenen düzeyde etkili bir denetim mekanizması olduğunu söylemek zordur. Kendine özgü yapısı ile kurullar, uluslararası düzlemde insan hakları alanında faaliyet gösteren benzer kuruluşların üyesi olduğu "İnsan Hakları Ulusal Kurumları Birliği" tarafından tanınmamıştır. Bunun sebebi ise

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının ve insan hakları kurullarının, Birleşmiş Milletler tarafından 1993 yılında kabul edilen Paris Prensipleri'nin öngördüğü şekilde idari ve mali bağımsızlığa sahip, yetkileri ve çoğulculuğu güvence altına alınmış olmamalarıdır. Dolayısıyla kurulların sorunlarını ve bu sorunları karşısında ortaya konulması gereken çözümleri belirleyebilmek için Paris Prensipleri doğrultusunda bir yapılanmaya gitmek gerekmektedir¹⁹. Kurullar yasal düzenlemelerde bu çoğulculuğu özellikle 2003 yılındaki değişiklikle sağlamış gibi gözükse de uygulamada aynı görüntünün ortada olmadığı yönünde kurullara önemli eleştiriler yöneltilmektedir.

İl ve ilçe insan hakları kurullarının bir yaptırım gücünün olmayışı; kurulların çalışmaları mülki idare amirlerinin insan hakları konusuna yaklaşımına göre şekillenmesi kurulun etkinliğini azaltmakta ve göreceli hâle getirmektedir. Kararların icrai olmayıp tavsiye niteliğinde olduğu düzenlenmiştir. Fakat bu tavsiye niteliğindeki kararlarının uygulanıp uygulanmaması da tamamen idarenin inisiyatifindedir. Kamu kurum ve kuruluşlarının bu kararları uygulamaması durumunda yaptırımının ne

olacağı açık değildir. Bu yaptırımı, aynı zamanda idarenin başı olan vali ya da kaymakamın takibi ve tutumu belirlemektedir.

Kurulların idareden bağımsız olmaması, sahip olduğu sekreteryaya ve soruşturma sırasında kendisine yardımcı olacak müstakil bir personelinin veya uzmanının bulunmaması sağlıklı, ivedi ve etkin bir soruşturma yapılmasını zorlaştırmakta; bu durum da kurulların etkinliğini azaltmaktadır.

Kurullarda görev alanların insan hakları alanında yeterli düzeyde bir eğitime sahip olmamaları da bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Görev alan üyelerin insan hakları alanında doğrudan ilgili kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinden olması gerekmektedir. Siyasi partilerin il ve ilçe başkanlıkları temsilcileri, okul aile birlikleri başkanları, yerel medya temsilcileri ve müracaat eden sivil toplum örgütlerinden valilikçe uygun görülen üç kişi bulunmaktadır. Valilerin bu uygunluğu hangi kıstasa göre sağladığı bilinmemektedir.

Kurullara yapılan başvuruların azlığı, kurulların yeterince etkili bir faaliyette bulunmalarının sonucu olarak düşünülebilir. Ancak yapılan başvuru sayısının azlığı insanların bu kurulların varlığı ve işlevi hakkında yeterli bilgi sahibi olmamasından kaynaklanmaktadır. Toplumun büyük bir kısmının kurulların varlığından bile haberdar olmadığını söylemek mümkündür. Kurulların yeterince tanıtılmaması ve kamuoyunda yeterince yer bulamaması kurullar açısından olumsuz bir durumdur. Ayrıca görsel ve yazılı basında yeterince yer almaması kurulların tanınabilirliğini etkilemektedir. Yine ülkemizde idari başvuru yollarının (yargısal başvuru yollarına göre) kullanılmasının yaygın olmaması da bu kurullara yapılan başvuruların sayısını azaltmaktadır. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının açıkladığı rakamlara bakıldığında son zamanlarda kurullara yapılan başvuruların arttığı gözlemlenmektedir²⁰. Bu durum, insan hakları ihlallerinin arttığı anlamına gelmeyip halkın bu kurulların varlığından ve işlevinden haberdar olmaya başlaması şeklinde yorumlanabilir.

Kurulların yeterince tanıtılmaması ve kamuoyunda yeterince yer bulamaması kurullar açısından olumsuz bir durumdur.

V. Paris Prensipleri

20.12.1993 tarih ve 48/134 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararıyla insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için kurulan ulusal kuruluşların statüsüne ilişkin birtakım ilkeler benimsemiştir. "Paris

Prensipleri"²¹ olarak bilinen ilkeler insan hakları ulusal kuruluşlarına ilişkin birtakım standart düzenlemeleri öngörmektedir. Bu ilkelerin kurumların yapısına nasıl yansıtılacağı ülkelerin şartlarına, siyasal ve hukuksal geleneklerine göre değişkenlik gösterebilmektedir²². "Paris Prensipleri"ne göre bu kuruluşlar şu özellikleri taşımalıdır:

Ulusal kuruluşlar, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin yetkilerle donatılmalıdır.

Ulusal kuruluşlar olabildiğince geniş ve açıkça belirlenmiş görevlerle görevlendirilir.

Görevleri, oluşturulmaları ve yetki alanları Anayasa'da yer alır veya hukuksal geçerliği olan bir metinle saptanır.

Ulusal kuruluşların oluşturulması ve üyelerinin seçimle veya başka bir yoldan belirlenmesi, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasıyla ilgili (sivil) toplum güçlerinin çoğulcu bir biçimde temsil edilmesini sağlayacak gerekli bütün güvencelerin var olduğunu gösteren bir usulle yapılmalıdır.

Ulusal kuruluşlar, çalışmalarını gerektiği gibi yürütebilmeleri için, uygun bir alt yapıya, özellikle de yeterli mali kaynaklara sahip olmalıdır. Yani bağımsızlıklarını tehlikeye düşürmeyecek idari ve mali özerkliğe sahip olmalıdır.

Ulusal kuruluşların üyelerinin atanmaları kararname ile yapılmalı ve görev süresi belirtilmelidir. Bu üyelerin yeniden atanması mümkün olmalıdır,

Yetki alanlarına giren bütün konuları özgürce araştırmalıdır.

Kendi yetkileriyle ilgili durumları değerlendirmek için gerekli bütün kişileri dinlemeli, bilgi ve belgeleri edinmelidirler.

Görüşlerini ve tavsiyelerini kamuoyuna doğrudan doğruya veya basın aracılığıyla bildirmelidirler.

Düzenli bir şekilde ve ayrıca ihtiyaç duyulduğu zaman, usulüne uygun olarak davet edilen bütün üyeleriyle toplanmalıdırlar.

Kendi bünyelerinde çalışma grupları oluşturmalı ve işlevlerini yerine getirmede yardımcı olacak yerel ve bölgesel kurullar kurmalıdırlar.

İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunmasıyla yükümlü diğer organlarla karşılıklı olarak danışma ilişkileri sürdürülmelidir.

Sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerini geliştirmelidir.

Ulusal kuruluşlar, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin yetkilerle donatılmalıdır.

“Paris Prensipleri”ne göre bu kuruluşların yetki ve görevleri şunlar olmalıdır:

Hükûmete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar; ulusal kuruluşlar bunları kamuya açıklamaya karar verebilir.

Ulusal düzeyde yürürlükte olan yasaların, mevzuatın ve uygulamaların, insan haklarına ilişkin uluslararası belgeler ve mekanizmalarla uyumlu hâle getirilmesini ve hayata geçirilmesini teşvik ederler ve sağlarlar,

Uygun gördükleri insan hakları ihlalleri vakalarına el koyarlar.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve bütün alt kuruluşlarıyla, bölgesel kuruluşlarla ve diğer ülkelerin insan haklarını geliştirme ve koruma konusunda yetkili ulusal kuruluşlarıyla iş birliği yaparlar.

İnsan hakları eğitimi-öğretimi ve araştırma programlarının geliştirilmesi için ilgili kuruluşlarla iş birliği yaparlar ve bu programların okul, üniversite ve meslek çevrelerinde uygulanmasına katılırlar.

İnsan haklarını ve ayrımcılığı özellikle de ırk ayrımcılığına karşı mücadeleyi, bilgilendirme ve eğitim yoluyla kamuoyunu duyarlı hâle getirerek ve bütün kitle iletişim araçlarına başvurarak tanıtırlar.

Sonuç

İl ve ilçe kurulları, insan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek, ulaşılan sonuçları konusuna göre cumhuriyet savcılıklarına ya da ilgili idari makamlara iletmek ve sonucunu takip etmekle görevlidir. Ayrıca kurullar insan hakları alanında bilgilendirme, bilinçlendirme eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek, kadın, çocuk, hasta ve özürlü hakları ile araştırmalar yapılmasını ve çözümler üretilmesini teşvik etmek, insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara ziyaretler gerçekleştirmek, her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla da görevlidirler.

Kendilerine has nitelikleriyle il ve ilçelerde oluşturulan insan hakları kurulları, insan hakları kurumsallaşmasına yeni bir ivme ve açılım kazandırmışlardır. Bununla birlikte, özellikle belirli büyük merkezler haricinde, ülkemizde insan hakları konularıyla ilgilenen uzmanların, araştırmacıların ve sivil toplum kuruluşlarının azlığı, hatta birçok yerde bunların hiç bulunmayışı kurulların etkin ve verimli çalışmalarının önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır²³. Ayrıca, kurulun idari ve mali özerkliğe sahip olmayışı, oluşumunda yeterince insan hakları ala-

nında uzman çoğulculuğunu gerçekleştirmemesi bir başka önemli engeli oluşturmaktadır.

Kurulların daha açık ve belirgin bir kanuni dayanağa kavuşturulması, onların görevlerini daha etkin bir biçimde yerine getirmelerine büyük katkılar sağlayacaktır. Bu düzenleme, kurulları daha sağlıklı bir hukuki statüye kavuşturacaktır. Böyle bir kanuni düzenleme ve bu düzenlemede, kurulların oluşumuna, görev ve işleyişlerine ilişkin temel kriterlerin belirlenmesi²⁴ “Paris Prensipleri”nde yer alan ilkelere de uygun olacaktır.

Kurulun etkin bir biçimde faaliyetlerini sürdürebilmesi için, özerk olarak yapılandırılması faydalı olacaktır. Bu şekilde kurulun oluşum yapısı da büyük ölçüde değişecek ve üyelerin belirlenmesinde daha farklı yöntemlerin oluşturulmasına da imkân sağlanacaktır. Ayrıca, kurul başkanının kurul üyeleri arasından yapılacak bir oylama ile belirlenmesi demokratik ilkelere daha uygundur.

Kurulun yapısı insan hakları konusunda uzmanlardan oluşumunu engellemektedir. Kurul üyelerinin ihlal iddialarına daha iyi çözüm bulabilmeleri için öncelikle insan hakları konusunda uzmanlaşmış olmaları gerekir.

İnsan hakları kurullarının faaliyetlerine basında daha geniş yer verilmesi kurulun toplum tarafından tanınmasını sağlayacaktır. Halkın büyük bir çoğunluğunun kurulların varlığından bile haberdar olmaması işin vahametini ortaya koymaktadır. Kurulların tanıtılması aynı zamanda hak ihlallerinin önlenmesinde de etkili olacaktır. ■

¹ İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları “İnsan Haklarını Koruma Sisteminin Kılcal Damarları” olarak isimlendirilmektedir, İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Veriler, BİHB İnsan Hakları Bülteni, Sayı: 2008/1, Ekim 2008, <http://www.ihb.gov.tr/raporlar.htm>.21.11.2009.

² Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkı Kanun, R. G., 19/10/1984, Sayı : 18550.

³ “Kurulların hukuki dayanağı noktasında birtakım sıkıntılar mevcuttur. Kurulların kuruluş, görev ve işleyişlerini düzenleyen ve 23.11.2003 tarihli ve 25298 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Yönetmelik’te hukuki dayanak olarak Başbakanlık teşkilatı hakkındaki 3056 sayılı Kanun’un EK-6. maddesine atf yapılmaktadır. Bu madde ise yukarıda anlatılan İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetlerinin oluşumunu düzenlemektedir. Bilindiği gibi, idarenin belli bir alanda düzenleme yapabilmesi için kanuni bir dayanağa ihtiyacı olmakla birlikte, bu kanuni dayanakta idarenin düzenleme yapma yetkisinin açıkça öngörölmüş olması kural olarak zorunlu değildir. Bu noktadan hareketle, 4643 sayılı Kanun’un bir bütün olarak Kurullar için kanuni bir dayanak teşkil ettiği ileri sürülebilir”, AYDIN, Fatih, “Türkiye’de İnsan Hakları Kurumları”,

http://www.turkhukuksitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.

⁴ 2.11.2000 tarih ve 24218 sayılı Yönetmelik, 23.11.2003 tarihli ve 25298 sayılı “İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik”in yayımlanması ile yürürlükten kaldırılmıştır. 2.11.2000 tarih ve 24218 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Yönetmelik’te kurul üyeleri şu şekilde belirlenmişti: İnsan hakları il kurulu, belediye başkanı, üniversite rek-

törü veya görevlendireceği öğretim üyesi, emniyet müdürü, il jandarma komutanı, sağlık müdürü, millî eğitim müdürü, sosyal hizmetler müdürü, kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan bir avukat veya hukukçu, baro temsilcisi, tabip odaları temsilcisi, ticaret ve sanayi odası temsilcisi, esnaf ve sanatkârlar birlik başkanlığı temsilcisi ve sivil toplum kuruluşlarından, ilçe insan hakları kurulları ise il insan hakları kurulunda yer alanların ilçeye uyarlanarak elde edilen kişi ve kuruluş temsilcilerinden oluşmaktadır.

⁵ İnsan Hakları: Temel Bilgiler, Koruma Mekanizmaları, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Yayını, Ankara 2006, s. 124- 125.

⁶ İnsan Hakları, s. 126; İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

⁷ “Hakların Korunması ve Hak Arama Yolları”, <http://www.ihb.gov.tr/haklarim.htm>. 15.11.2009.

⁸ İnsan Hakları, s. 124- 125.

⁹ Kurullarda görev yapan sivil toplum temsilcileri şunlardır: İnsan hakları alanında faaliyet gösteren en az üç STK temsilcisi, belediye başkanı veya temsilcisi, üniversitesi temsilcisi, il genel meclisi temsilcisi, tabip odası temsilcisi, baro temsilcisi, Muhtar temsilcisi, TBMM’de grubu bulunan siyasi parti temsilcileri, Yerel basın temsilcisi, okul-aile birliği temsilcisi, sendika temsilcileri, ticaret ve sanayi odası temsilcisi.

¹⁰ “İnsan hakları alanının iki ayrı ucunu bir araya getiren bu yapının temel esprisi insan hakları ortak paydasında birlikte irade oluşturmaktır. Buna göre Kurullarda görev yapan kamu temsilcileri, sivillerin hak ve özgürlüklerle ilgili talep ve şikâyetlerine karşı kategorik olarak devleti savunma refleksine sarılmayacakları gibi, sivil toplum temsilcileri de uzlaşmaz bir devlete muhalefet çizgisinin ötesine geçerek, ortak bir çaba ile insanların sorunlarının çözümüne yönelik somut öneriler, programlar geliştireceklerdir. Bu yönüyle bakıldığında Kurullar, devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri dışında 21. yüzyılın hızlı ve çözüm odaklı anlayışına uygun, farklı türde bir yapılanma modelini temsil etmektedir.”, “Kurulların Üye Yapısı”, <http://www.ihb.gov.tr/ililcekurullari/uyeler.htm>. 15.11.2009.

¹¹ “Yürüttükleri çalışmalar, aldıkları ufuk açıcı kararlar, pek çok ihlal iddiasını cesaret ve titizlikle incelemeleri ile Kurullar, insan hakları alanında kamu otoritesi ile sivil toplum iş birliğinin umutlandırıcı örnekleri olmuşlardır. Geline nokta İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, oluşumlarının ilk aşamasını başarıyla tamamlamış ve insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından vazgeçilemeyecek bir unsur hâline gelmişlerdir”, “İl ve İlçe Kurulları Hakkında”, <http://www.ihb.gov.tr/ililcekurullari/kurullarhakkinda.htm>. 15.11.2009.

¹² AYDIN, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.

¹³ AYDIN, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.

¹⁴ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁵ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁶ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁷ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁸ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁹ İçişleri Bakanı, Bağımsız İnsan Hakları Kurumunun kurulacağını açıkladı. Kanunlaşması planlanan tasarının hayata geçmesi ile İnsan Hakları Başkanlığının yerini özerk çalışacak İnsan Hakları Kurumu alacak. Bu kurumun il ve ilçelerdeki İnsan Hakları Kurullarını da bünyesine alması bekleniyor. <http://www.ihb.gov.tr/>.12.11.2009.

²⁰ 2004 yılında kurullara toplam 847 başvuru yapılırken, bu sayı 2005 yılı için %62 civarında bir artışla 1377’yi bulmuştur. 2006 yılında alınan başvuru sayısı 1590’dır. 2007 yılında Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığına 447, İl İnsan Hakları Kurullarına 987 ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına 61 olmak üzere toplam 1171 kişi başvuruda bulunmuştur. 2008 yılının ilk altı ayında Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığına 505 İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına 1851 olmak üzere toplam 2356

kişi başvuruda bulunmuştur. 2008 yılının ilk altı ayında toplam 2356 başvurunun illere dağılımından çıkan sonuçlara göre; 379 başvuruyla İstanbul 1. sırada, 296 başvuruyla İzmir 2. sırada, 106 başvuruyla Adıyaman 3. sırada, 104 başvuru ile Ankara 4. sırada ve 93 başvuru ile Konya 5. sırada yer almaktadır. İstanbul ve İzmir illerinin ilk iki sırada yer alıyor olması, bu illerin nüfus açısından da en yoğun iller olduğu dikkate alınır normal bir sonuç olarak görülebilir. Adıyaman ilinin üçüncü sırada yer alması ise; Adıyaman İl ve İlçe Kurullarının başarılı çalışmaları ve vatandaşlara yönelik yaptıkları bilinçlendirme faaliyetlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Veriler, <http://www.ihb.gov.tr/raporlar.htm>. 21.11.2009.

²¹ “BM’nin 1993’te kabul ettiği ve ulusal insan hakları kurumlarının sahip olması gereken özellikleri ifade eden Paris Prensipleri’nin odak noktasında çoğulculuk esasını yer almaktadır. Çoğulculukta esas olan, mümkün olan en geniş yelpazede fikirlerin, görüşlerin, kaygıların, beklentilerin, taleplerin temsil edilebildiği özgür bir platform oluşturmaktır. Toplumun nabzını ve gelişimi yakalayabilmenin anahtarı olan çoğulcu katılıma dayalı bir insan hakları kurumu, toplumda çoğunluğun benimsemediği düşünce ve yaklaşımlara duyarsız kalmayacak; faaliyetlerini ve kararlarını şekillendirecektir.” “Kurulların Üye Yapısı”, <http://www.ihb.gov.tr/ililcekurullari/uyeler.htm>. 15.11.2009.

²² “Hakların Korunması ve Hak Arama Yolları”, <http://www.ihb.gov.tr/haklarim.htm>. 15.11.2009.

²³ AYDIN, http://www.turkhukusitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.

²⁴ AYDIN, http://www.turkhukusitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.